

ELTASZÍTÓ KÖZELSÉG VAGY ÁTHIDALT TÁVOLSÁG?

Szociális munkások kapcsolata anyagilag és társadalmilag deprivált személyekkel

Raț Cristina

Raț Cristina tanulmányában a szociális rendszer képviselői – a szociális munkások – és a rendszer által segélyben részesülők közötti kapcsolatot modellezi. A két fél közötti társadalmi távolság áthidalása a partnerek számára problematikus, hiszen úgy tűnik, hogy a fizikai távolság ellenére az interakcióban a társadalmi távolság újratermelődik.

Bevezetés · A szociális munkások és a relatív depriváltságban élő személyek közötti kapcsolat a társadalmi struktúra eltérő síkjait metszi egy sajátos interakciós helyzetben. A fizikai közelség ellentétben áll ezzel a terjedelmes társadalmi távolsággal. A távolságnak az – ideiglenes – áthidalása együttműködést feltételez. Az áthidalás azonban nem azonos a meglévő szakadék megszüntetésével. Feltevődik a kérdés: Milyen interakciós helyzetek járulnak hozzá a társadalmi távolság növeléséhez, és melyek csökkentik azt? Azaz, mikor éleződnek ki a társadalmi különbségek a fizikai közelségben, és mikor tompulnak el? A következő tanulmány ezekre a kérdésekre próbált az interjúkban gyökerező, hipotézist megalapozó válaszokat találni.

A személyes közelség, mint korlát és forrás a társadalmi távolság csökkentésében · A tanulmány feltáró jellegű és a megalapozott elmélet (*grounded theory*) Glaser¹ által kidolgozott ágat követi. Az adatfelvétel két szakaszban zajlott, Kolozs és Szatmár megyékben. 2002 áprilisában tizenhét civil szervezetnél dolgozó és egy állami szférában alkalmazott szociális munkással, illetve azok ügyfeleivel készítettem interjúkat, majd júliusban további kilenc állami alkalmazottal.² Mindkét esetben megfigyelést végeztem az ügyfélfogadó-irodáknak, illetve bekapcsolódtam a szociális munkások terepmunkájába, gyakornokként mutatkozva be az általam ellátott vagy felmért személyeknek. Az átírt román és magyar nyelvű interjúkat és megfigyelési anyagot két szakaszos kódolási folyamat követett: először a szubsztantív kódokat³ próbáltam feltárni mikroelemzés segítségével, és ezeket összevettem hasonló célzatú kutatások fogalmi rendszerével majd elméleti síkra helyeztem. Weber⁴ parafrazálva azt mondhatnám, hogy az elmé-

leti kódolással lefordítottam az alanyok elmondásait egy olyan nyelvre, amelyet még egy szociológus is megérthet – azaz értetetővé próbáltam tenni a magától értetődőt⁵.

Az elméleti kódolásban Goffman (1990b), Strauss (idézi Hall, 1991), Hall (1991) és Bourdieu (1990a, 1990b, 1992) fogalomrendszerei bizonyultak a legtalálhatóbbnak. Az alábbiak ezt részletezik. Goffman-féle „előadásról”, „dramaturgiai megközelítésről” (*performance*) – amelyben a szociális munkás és az ügyfél szerep-társak – akkor beszélhetünk, amikor a megyei gyermekvédelmi bizottság előtt ismertetik a kérelmüket. Ilyenkor a szociális gondozónak és az ügyfélnek közös érdeke úgy bemutatni az esetet, hogy a bizottság a család szempontjából kedvező döntést hozzon (ez lehet a gyermek visszahelyezése a szüleihez, más családtagokhoz vagy maternális asszisztensekhez). A háttér-megbeszélések (Goffman *backstage*-e), amelyek a hátulsó régióban, rendszerint a hivatal udvarán zajlanak, ahol a felek a stratégiákat beszélik meg. Megfigyeléseim szerint ilyenkor a szociális munkások és az ügyfelek között közvetlen a viszony: beszélgetésükben több indexikus kifejezést használnak vagy átvesznek elemeket a másik fél kódrendszeréből (utcai zsargonnt illetve a szociális munka szakzsargonját).

Gyakran tegezik egymást, és a keresztnévüket használják, közel állnak egymáshoz, stb. Amikor azonban a színjátékra kerül a sor (Goffman *frontstage*-ére lépnek), az elülső régióban, a kliensek gyakran megszegik a korábban felvállalt szerep elvárásait. A szociális munkások hangsúlyozták, hogy az ügyfelek gyakran mást mondanak a bizottság előtt, mint amit nekik jelentettek, vagy túlzott érzelmi megnyilvánulásokkal próbálják befolyásolni a bizottság döntését. Ezzel a kliensek mintegy „lejárattják” az asszisztent (nem veszik figyelembe a színjáték látzat-mentő, *face-saving* funkcióját – Goffman), illetve a közös előadás helyett magán-számokat adnak elő.

Sz. M.: És ráadásul hazudnak is. A szemedbe hazudnak. Nekem egy dolgot mondanak, amikor a Komisszió elé kerülnek, egy másat, hogy teljesen lejáratnak. Tehát ez a nehéz, hogy egyesek megértik (hogy együtt kell működniük – nn.), de mások nem őszinték veled, tehát hazudnak. Tehát addig kell dolgoznod, amig... És ez nehéz. (Interjúrészlet egy gyermekvédelmi hivatalban alkalmazott szociális munkással).

Úgy a fent említett színjátékok esetében, mind más interakciós helyzetekben az elméleti kódolásban hasznosnak bizonyult Goffman „szerep” fogalma mellett a „szituáció meghatározás” (Hall, 1991) illetve ennek az „alkudozása” (Strauss idézi Hall, 1991). A szubsztantív kódok elemzése három különböző szerep-kategória felépítését indokolta: a lebonyolított szerepek (*performed roles*), azaz a szituáció menete, a valós szerepek (*actual roles*), és az elvárt szerepek (*expected roles*), amelyek a felek elképzeléseire vonatkoznak saját és társuk szerepét illetően. Amint azt az alábbiakban kifejtem, ezek a kategóriák képeztek az elemzés fő változóit. Azon eseteket, amelyben mind az ügyfelek, mind a szociális munkások hajlandók voltak adaptálni elvárásaikat a közösen meghatározott szituációhoz és legalább részlegesen egyeztetni a lebonyolított szerepeiket, Hall (1991) terminológiájával élve *együttműködésnek* lehet nevezni⁶.

Az egyeztetés menete és a résztvevők befolyásolási ereje az általuk birtokolt szituációs tőke függvénye. Más szavakkal: az, hogy mennyi befolyással bírnak az interakció meghatározásában nem csupán a szituáció jellegén múlik, hanem azon is, hogy mennyire tudják konvertálni és az „alkudozásban” felhasználni szituáción kívüli, egyéb státuszukból eredő forrásai-

kat is. A szociális munkások befolyásolási ereje nem csak a hivatalosan körülírt szerepükből adódik (i. e. közvetítés az ügyfél és a hivatalos szervek között, valamelyes kontroll a segélyezési folyamat felett, stb.) hanem, hozzávetőleges anyagi jólétükből és társadalmi státuszukból kifolyólag, a feltétel a személyes segítség nyújtásában is. Így például segíthetnek vagy sem a hivatalos okmányok kitöltésénél, elajándékozhatják gyermekeik kinőtt ruháit vagy süthetnek egy tepszi tésztával többet, hogy az ügyfél ünnepe kellemesebb legyen. A másik fél befolyásolási ereje sem csupán jogain alapszik (i.e. panaszt tenni a szociális munkás feljebbvalójánál) hanem a helyzetet radikálisan felforgató viselkedés lehetőségében (i.e. kiabálás, fizikai agresszivitás, az érzelmek korlátlan kifejezése) illetve a szociális munkáson való nyomásgyakorlásban (i.e. érzelmi zsarolás, fenyegetés). Összegezve, az interakció menetére, az elvárt és lebonyolított szerepekre komoly befolyással bír a résztvevők szituáción kívüli társadalmi státusza, habár a hivatalosan meghatározott, valós szerepek ezektől függetlenek.

A szimbolikus interakció kritikussai gyakran hangoztatják, hogy ez az elemzési stratégia nem veszi figyelembe a társadalom makrostrukturális elemeit, így például az osztálykülönbségeket vagy a rétegződési folyamatokat. Mivel tanulmányom pont ezen strukturális elemek jelenlétét vizsgálta a mikrointerakciós helyzetekben, az elméleti kódok felépítéséhez szükséges volt egy olyan fogalomrendszerre, amely ezekre is rávilágít. Ezt Bourdieu *társadalmi tér* (1990a, 1992) és *habitus* (1990b, 1992) elméletei szolgáltatták, amelyek szerint a strukturális-objektív és a konstruktivista-interpretatív megközelítések közötti válaszfal egy mesterséges, a „valóságot” (bármilyen is legyen az) nem tükröző ellentét. Bourdieu kifejti, hogy az objektív (strukturális) elemek szimbolikus jelen vannak a szubjektív megélt valóságban nem csupán azért, mert nagymértékben megszabják az alany társadalmi helyzetét (pld. anyagi jólétét), hanem azért is, mert meghatározzák azokat a fogalomrendszereket és interpretációs sémákat, amelyekkel az alanyok a társadalomról és annak szerkezetéről reflektálnak (pld. egy bizonyos értelmezést adnak az osztálykülönbségeknél). Díjazva Goffman leleményességét a látszateltetés elemzésében (Bourdieu, 1991:134), Bourdieu sajnálatát fejezi ki, hogy a Dramaturgiai Iskola képviselői túl kevés figyelmet fordítottak a társadalmi státus megnyilvánulásai tanulmányozására, amelynek vizsgálata a szimbolikus tőkén, annak konvertálási lehetőségein és módszerein alapszik.⁷ Társadalmi közelségről akkor beszélhetünk, amikor a felek hasonló pozíciókat foglalnak el különböző szociális dimenziók szerint, így a helyzetek többségében megegyező szimbolikus tőkével rendelkeznek.

Bourdieu elméletéből kiindulva elmondhatjuk, hogy a társadalmi közelség lehetővé teszi azt, hogy az interakciós helyzetben a felek különböző társadalmi identitásokat jelentessenek meg anélkül, hogy a szimbolikus tőke-egyensúly felbomlana. Ameddig csak azon státuszban vannak jelen az interakcióban, amely szerint hasonló a társadalmi elhelyezkedésük, ők egyforma erővel bírnak a szituáció és a lebonyolított szerepek meghatározásában. Amikor olyan társadalmi síkok válnak fontossá, amelyek szerint a felek meghatározóan különböznek egymástól, és ezt a különbséget ők hierarchikusan értelmezik és konvertálhatónak tartják az interakciós helyzetbe, a szimbolikus tőke-egyensúly felbomlik.

Az „alkudozási” folyamat kimenetele nagyban függ tehát attól, hogy a résztvevők vízszintesnek vagy függőlegesnek látják-e a közöttük lévő szociális távolságot, illetve értékesíthetőnek tartják-e a vele járó tőke-egyenlőtlenséget az adott helyzetben. Hogyha ez a távolság inkább horizontális (kategorizáló, de nem hierarchizáló) akkor a szituációba bevont tőke ugyan minőségileg különbözik, de szimbolikus értékük hasonló az interakció szempontjából. Viszont, ha a felek függőlegesnek látják a közöttük lévő távolságot, akkor az interakcióba behozott tőke úgy minőségileg, mint mennyiségileg is különbözik.

A huszonhat kérdezett szociális munkás közül huszonhároman vélték úgy, hogy közöttük és klienseik között egyértelmű különbségek vannak az iskolázottság, életvitel, munkához jutás szempontjából. Huszonketten úgy tartották, hogy ezeket további mentalitásbeli különbségek kísérik: más viselkedés, más ízlés, más értékrend:

Sz. M.: Nem lehetett nem észrevenni, hogy hátrányos helyzetűek... Túl nyilvánvaló volt... (Interjú-részlet egy karitatív szervezetenél dolgozó szociális munkással)

Sz. M.: Ó... A különbségeket már első perctől észre lehet venni. Valójában már abból, ahogyan hozzám szól. Mert nagyon sok olyan ügyfél van, leginkább nők, akik nagyon meggyötörtek, és olyan köszönési formát használnak, amely nem igazán találó egy másik nővel szemben. I: Milyen köszönési formát?

Sz. M.: Amikor egy férfi „kezét csokolom”-ot köszön, az teljesen más. De amikor jön egy nő és azt mondja, „Kézét csókolom!” szinte már fölöslegesnek is érzem magam. (Interjú-részlet egy gyermekvédelmi hivatalban dolgozó szociális munkással)

(Egy anyagilag hátrányos helyzetben lévő Roma család haza szeretne volna vinni a kórházban elhalálozott gyermekét. Bár ez nem tartozott hivatalos feladatkörébe, a szociális munkás úgy határozott, hogy segítséget nyújt nekik a hivatalos ügyintézésben).

Sz. M.: ... És elég nyilvánvaló volt, hogy engem beengedtek a szobába az anyakönyvi hivatalnál, őket pedig nem. Azt mondták, hogy várjanak kint, hogy ne hozzák be a port és stb. Amikor alá akartam velük íratni a papírt, akkor nem engedték be őket a szobába... Vagy az orvos nekem mondta el, hogy mit kell csinálni, nem nekik, holott ők is ott voltak... Nem állt velük szóba, vagy várattatta őket... És akkor tudatosult bennem, hogy gyakorlatilag ővelük mindig ilyen a helyzet... Dolgoztam a polgármesteri hivatalnál is, és ott nagyon sok cigány volt ilyen helyzetben... Tehát mindig megvárják, udvariassággal beszélnek velük, ez a cigány pertu... tegezik őket, ők vissza kell magázzanak... ha nincs kedvük, nem szolgálják ki őket, meg sem hallgatják, mit akarnak... Amit veled, vagy egy normális emberrel nem csinálnak meg. Ha normálisan vagy felöltözve, ha normálisan beszélsz, stb, stb.

(Interjú részlet egy állami beosztásban dolgozó szociális munkással)

I: Mennyire zavaró ez, hogy az ügyfelek...

K: (szavamba vág) Bűdösek? Az nagyon zavaró! Az annyira zavaró, hogy van, hogy öklendezve szaladok ki, mikor kiment, mikor látom... Mert nem sérthetem meg vele, nem alázhatom meg vele már, sem mint ember, sem mint itt, az iroda alkalmazottja, nem alázodom meg én sem annyira, hogy „héj, te bűdös vagy, nem mosakodtál meg?": Akkor próbálok én is húzódni annyira, minél távolabb, hogy csak oda tessék menni, csak úgy jó, messziről... Mert ugye erre sem vagyok köteles, szagolni. Erre sem vagyok köteles.

Hasonlóképpen, a kliensek is egyértelműnek látják a különbségeket, de ők inkább etnikai vagy anyagi jólét szempontjából húznak határvonalat köztük és a szociális munkások között. Arra a kérdésemre, hogy hasonlít-e rá a szociális munkás, az egyik ügyfél elnevette magát és méltatlankodni kezdett:

„Ügyfél: Hogyan hasonlíthatna? ... Mi egy fajta vagyunk, ő más fajta.

Int.: Mit ért ez alatt?

Ügyfél: Ő nem kerül minket, a mi helyzetünket, a romákét. De láthatja, hogy vannak mások, akik kerülnek. Azt mondják, hogy mi romák vagyunk, egy más nemzet, és nem keverednek a mieinkkel.” (Interjú-részlet egy kis városi roma anyával, aki egy gyermekvédelmi programban részesült)

„Int. Milyen különbségeket lát ön és Ioana (a szociális munkás) között?

Ügyfél: Anyagi különbségeket.

Int. Csak ennyit?

Ügyfél: Csak ennyit.” (Interjú-részlet egy szegregált közösségben élő roma fiatalemberrel).

Röviden összefoglalva az interjú analízis eredményeit elmondható, hogy a szigorúan meghatározott szerepet végző szociális munkások más társadalmi szerepüket megpróbálták kizárni az interakcióból, abból a megfontolásból, hogy ez kihangsúlyozná a kliensekkel szembeni különbségeket, és következképpen akadályozná a munkájukat. A rugalmasan körülírt szerepet játszó szociális munkások próbálták bővíteni az interakcióban jelenlévő társadalmi szerepet, mivel szerintük így a köztük lévő különbségek áthidalhatóvá válnak.

Amikor az interakcióban felhasználható forrásokról beszélünk, különbséget kell tennünk az interakcióból származó források (az interakcióban létrejött tőke) és más típusú források között, amelyek szimbolikus konvertálhatóak és ez által felhasználhatóak annak befolyásolására. Egy ilyen tőke lehet az életkor és az ezzel járó „élettapasztalat”, a vonzó fizikai külső, a magyar vagy a romani nyelv ismerete, stb. Az utóbbi például az információ közvetítés feletti kontrollt szolgáltathatja:

„Tehát én nem igazán próbáltam megtanulni a nyelvüket (a Romanit – nn.), de nem is vagyok biztos benne, hogy megtanítottak volna. Van egy olyan... vonakodnak attól, hogy mást megtanítsanak.” (Interjú-részlet egy szegregált Roma közösséggel foglalkozó szociális munkással)

Sz. M.: Az itteni (i.e. gyermekvédelmi hivatal) szociális munkások általában jól beszélnek magyarul is. Vagy, ha nem beszélünk, érteni értünk, és ha románul beszélünk (a kliensekkel), ők is megértik.

I: És a Romani nyelven? Vagy az itteni Romák nem beszélnek a Romanit?

Sz. M.: De igen, beszélnek. De akkor is, ha ő (ie. az ügyfél) nem tud románul, a mellette lévő személy fordít neki.

(Interjú-részlet egy gyermekvédelmi hivatalban dolgozó szociális munkással)

Abban az esetben, ha a felek együttműködnek⁸ maga az interakció létrehoz egy sajátos *helyzetet*, amelyhez jellegzetes státuszok és szerepek kapcsolódnak. Ezáltal társadalmi identitásuk egy újabb dimenzióval bővül, amit a helyzeti státusz és szerep szolgált. Ezeket a szerepeket felvállalva, a felek egy új forráshoz jutnak, amit nevezhetünk *együttműködési tőkének*: egy másik ember életvitelére való betekintés, a kapcsolat érzelmi töltése, a társadalmi hálózat bővülése, stb. Ez tehát egy alapvetően szimbolikus jellegű tőke, amely eltér az ugyancsak az interakcióból származó anyagi tőkétől: a segély, amelyben az ügyfél részesül, illetve a szociális munkás fizetése. Viszont ez a szimbolikus tőke átváltható más dimenziókat illető és más helyzetben felhasználható tőkévé (beleértve az anyagi tőkét is), ezáltal a felek közötti társadalmi távolságot csökkentve.

A szubsztantív kódolás és a fent leírt eleméleti kódok alapján három együttműködési modellt lehet felépíteni. E tipológia alapját az elvárt, valós és lebonyolított szerepek közti viszony (1), a felek egyéb társadalmi státuszainak jelenléte (2) és azok értékesíthetősége az adott helyzetben (3) szolgáltatják. Ezen kategóriák esetében vizsgáltam az együttműködésből származó források jellegét és bőségét.

Az első típus rövid időtartamú interakciókat tartalmaz, melyek az ügyfélfogadó irodákban jönnek létre és a felek nagyjából a valós (hivatalos), szigorúan körülírt szerepeiket bonyolítják le.

Itt kevésbé vannak jelen egyéb státuszok, így az értékesíthető szimbolikus egyenlőtlenség meglehetősen alacsony: mind a szociális munkás, mind az ügyfél kevés befolyással bír a hivatalosan meghatározott interakció menetére. Az együttműködésből aligha származik szimbolikus tőke: a fizikai közelség ellenére a kapcsolat érzelmi töltöttsége alacsony, illetve a szociális munkások elvárják az érzelmetől mentes közreműködést maguktól és ügyfeleiktől. A felek szociális halója és kulturális forrásai sem bővülnek mérvadóan.

Sz. M.: (Például) ezzel az öreg asszonnyal. Most nagyon meglepett, mennyire nyugodt volt. Már járt itt háromszor, nagyon kötözködően és felháborodottan, kiabálva, hogy miért nem oldódik meg az ügye. Nem tudtam beadni a papírjait a bizottságnak, mert nem volt teljes, de ő ezt nem érti... És amikor őt látom, már tudom, hogy hopp! Itt cirkusz lesz. De ma meglepett, nagyon nyugodt volt. Tehát már ismerjük őket. És tudjuk, hol milyen félik az emberek.

(Interjú-részlet egy gyermekjogvédelmi hivatalban dolgozó szociális munkással)

I: És hogyan látják ők (ie. az ügyfelek) a szociális munkás feladatát?

Sz. M.: Tehát van két kategória. Vannak olyanok, akik még nem voltak ilyen helyzetben (i.e. nem fordultak a hivatalhoz) és akik nagyon nagy szerepet tulajdonítanak a szociális munkásnak és az ő személyének, és normálisan így is lenne... Akiknek már volt dolguk velünk, megértik, hogy ő (i.e. a szociális munkás) elmegy, felmér, javaslatokat tesz, de a bizottság határoz.

I: Sokszor előfordul, hogy minél jobban megismerünk valakit, annál inkább világosabban látjuk, hogy különbözik tőlünk. Ön milyen különbségeket lát ön és az ügyfelei között?

Sz. M.: Szerintem a különbség abban áll, hogy mi jobban vagyunk informálva. Tehát az ő problémáik normálisak, nekünk is lehetnek ilyen problémáink, lehet egyeseknek köztünk vannak is.

(Interjú-részlet egy gyermekjogvédelmi hivatalban dolgozó szociális munkással)

Egy második típusú együttműködésről leginkább akkor beszélhetünk, amikor a szociális munkás hosszú távú kapcsolatot alakít ki az ügyfelekkel és a valós szerepek mellett teret kapnak a felek által elvárt szerepek is. Ezen interakciók nem csak az irodában zajlanak, hanem adott esetben az utcán vagy az ügyfél lakóhelyén, például a szociális felmérések alkalmával. A hivatalosan körülírt szerepek meghaladása a társadalmi különbségek elismerésén alapszik, pontosabban a szociális munkás előnyösebb helyzetének „egyértelműségén” és az ebből adódó személyes segítségnyújtás lehetőségén.

Sz. M.: Én nem hiszem, hogy minden problémát meg lehet oldani az irodában. Mert ők (az ügyfelek – nn.) eljönnek hozzád. A szülők... nem annyira. De a gyerekek (eljönnek – nn.). Általában Húsvétkor és Karácsonykor pluszba kell süssek egy tepsi tészta, mert ők eljönnek és bekopogtatnak hozzám és én nem tehetem őket ki. És a gyermek eljön ma, eljön holnap, és mondja, hogy anyu nem főzött semmit, nincs pénze mert ki kellett fizetnie a lakbért...

(Interjú-részlet egy Munkaügy és Szociális Szolidaritás hivatalban dolgozó szociális munkással)

Saját bevallásuk szerint, a szociális munkások azért haladják meg a hivatalos szerepkörüket, mert ez nem egyezik meg azzal, amit a szociális munka számukra jelent (azaz az elvárt szerepeikkel). Ezért személyes segítséget is nyújtanak ügyfeleknek, akik néha visszaélnék ezzel (például pénzt kérnek kölcsön, megpróbálják megvesztegetni, avagy ha ügyük nem az elvárásaikhoz mérten alakul ezért a szociális munkást okolják).

Következtetés · Visszatérve a tanulmány elején megfogalmazott kiinduló kérdésekre, az interjúk és megfigyelések elemzése eredményeit tentatív hipotézisek szintetizálják. Az általánosítás és átláthatóság érdekében ezeket függvények formájában próbáltam kifejezni: az interakcióban létrejött együttműködési tőke inkább az ügyfelek érdekeit szolgálja, mint a szociális munkásokét, akik elsősorban mint szolgáltatók vesznek

részt a kapcsolatban. Ezáltal az interakció alapvetően egyensúlytalan, a szociális munkások szimbolikus forrásai meghaladván és kondicionálván az ügyfelek forrásait. Habár az ügyfelek sikeresen konvertálhatják tőkenyerességüket más társadalmi dimenziókra (anyagi jólét, munkavállalási lehetőségek bővítése, verbális készségek javítása, stb.) a szubjektív módon megélt szimbolikus egyenlőtlenség mégis kiéleződik.

JEGYZETEK

1. (Glaser, 1978; Hueser, 1998).
2. Az állami szférában dolgozók a Direcția Județeană de Muncă și Solidaritate Socială, illetve a Direcția Județeană pentru Protecția Copilului (Megyei Munka és Társadalmi Szolidaritás Hivatala, valamint a Megyei Gyermekvédelmi Hivatal) alkalmazottai. Mindegyikük feladatkörébe tartozott mind a „terepmunka”, azaz a szociális juttatást igénylő személy helyzetének a felmérése és jelentése, mind az „irodai munka”, azaz a bürokratikus eljárások lebonyolítása.
3. A szubsztantív kódok (*substantive codes*) az alanyok által megfogalmazott kategóriák megfelelői, míg az elméleti kódok (*theoretical codes*) a kutató által átfogalmazott kategóriák, amelyek egy összefüggő elmélet felépítését teszik lehetővé (Glaser, 1978; Strauss, 1987; Corbin, Strauss, 1998).
4. Weber az ideál típusok racionális megalapozásáról mondja, hogy lehetővé teszik a kulturális különbségek áthidalását, mivel azt „még egy kínai is megértene” (Weber, 1981)
5. Garfinkel etnometodológiája mellett, a *grounded theory* is a fenomenológiai szociológia kereteibe sorolhatjuk, mivel mindkettő Schutz (1990, III. kötet) episztemológiai kritikáján alapszik. Garfinkel stratégiáját azért nem tartottam célravezetőnek, mivel az leginkább a felek közös kódrendszere és annak

kontextus-függésének a feltárására irányul.

6. Hall (1991) három alaptípusát határolja el az egyéni cselekvések korroborálásának: *kollektív viselkedés* (amely új cselekvési modellekhez és új szociális szerepek meghatározásához vezet), *intézményes viselkedés* (amely már meghatározott cselekvési modelleket és szerepeket követ), illetve együttműködés (amelyben a felek által vállalt szerepek és a cselekvés menete közösen van eldöntve).

7. Angolul: „By virtue of the fact that symbolic capital is nothing more than economic and cultural capital which is acknowledged and recognized, when it is acknowledged in accordance with the categories of perception that it imposes, the symbolic power relations tend to reproduce and reinforce the power relations which constitute the structure of the social space” (Bourdieu, 1990a:135).

8. Hall (1991) terminológiával élve *joint action* típusú interakcióba lépnek.

KÖNYVÉSZET

- Bourdieu, Pierre (1990a.) *In Other Words. Essays Towards Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, Pierre (1990b.) *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, Pierre (1992.) *Distinction*. London: Routledge
- Bourdieu, Pierre et al (szerk.) (1999) *The Weight of the World*. Cambridge: Polity Press and Blackwell
- Denzin, Norman K. (1992) *Symbolic Interactionism and Cultural Studies*. Cambridge: Blackwell
- Garfinkel, Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press
- Glaser, Barney G. (1978) *Theoretical Sensitivity*. California: The Sociology Press
- Goffman, Erving (1982) *Interaction Ritual*. New York: Pantheon Books
- Goffman, Erving (1990a.) *Stigma*. New Jersey: Penguin
- Goffman, Erving (1990b.) *The Presentation of Self in Everyday Life*. New Jersey: Penguin Books
- Hall, Peter M. (1991) „A Symbolic Interactionist Analysis of Politics”. Plummer, Ken (szerk.) *Symbolic Interactionism*. London: An Elgar Reference Collection

Hueser, Nicholas G. (1999) *Grounded Theory Research*. [Online] www.users.qwest.net (Július 2002)

Heritage, John (1995) *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press

Heritage, John (1987) „Ethnomethodology” In: Giddens, A. and Turner, J. (szerk.). *Social Theory Today*. Cambridge: Polity Press

Plummer, Ken (szerk.) (1991) *Symbolic Interactionism*. London: An Elgar Reference Collection

Schutz, Alfred (1990) *Collected Papers*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers

Strauss, Anselm L (1987) *Qualitative Analysis for Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press

Strauss, Anselm and Corbin, Juliet (1998) *Basics of Qualitative Research*. London: Sage

Wacquant, Loic J. D (1999) „America as Social Dystopia”. In Bourdieu, Pierre (szerk.) *The Weight of the World*. Cambridge: Polity Press and Blackwell

Weber, Max (1981) „Essay on Some Categories of Interpretative Sociology.” *The Sociological Quarterly* 22

Weber, Max (1970) *Essays in Sociology*. H. H. Gerth and C. Wright Mills (szerk.) London: Routledge